

A VÖRÖS POSTAKOCSI ÁRNYÉKA

A „ferencjózsefi békeidők”, a „millenniumi Magyarországi” korszakának csúcspontja 1896. volt, a honlapítás ezereves fordulója. Az ünnepségek feudális fénye sem fedhette azonban el a nemzeti, társadalmi és nemzeti-ségi problémákat: a millennium nem állíthatta meg a föld nélküli parasztok kivándorlását Amerikába, nem teremthette „trenga dei”-t, „isten békéjét” az élenűlő munkásmozgalomban és az agrárszocialista szervekedésekben.

Az ezereves ország fővárosába érkezett meg 1896-ban a tizennyolc éves fiatalember, Krúdy Gyula, hogy – szinte a romantikus művésztársulatok fordulatával – tollával hódítsa meg Budapestet. Erettégi bizonyítvánnyal érkezett, mint illik: magával hozott igazi poogyásza – élményei és tapasztalatai – azonban sokkal gazdagobbak a vele egykorú ifjakéinál.

Krúdy Gyula 1878. október 21-én született Nyíregyházán, idősebb Krúdy Gyula ügyvéd és színelője, Csákványi Julianna csak utóbb törvényesített fiaként. A nemességére büszke család nyakasan őrizte harcos, függetlenségi hagyományait, mintha a címerükben a fiait vérvél tápláló pelikán fölött a kardot törő férfi kötelezné őket erre. Házuk azonban az alföldi, porosz városban, őrféle vidékies kuria, ohonnan néhány lépés az istálló, a gyümölcsös kert: „Ugy emlékszem, hogy gyermekkorom kedvemre való módon telt el” – somnáta utóbb az író legkorábbi élményeit. A Krúdy-novellák lapjairól kibontakozik az emlékek mozaikképe: az álmos város szórakozási alkalmainak számbavétele gyermekszemmel, a férfiforsóságban tett kóborlások hangulatai, ismerkedés a színház kulisszavilágával. A példaképet kereső kisdíák az Ezerégyéjszaka tündérmeséiből a Szindbád nevet választja magának, amely az-után végigkíséri pályáját. Mindössze tizennégy éves, amikor első novellája megjelenik szülővárosra lapjában; tizenöt évesen elveszi első honoráriumát; tizenhat esztendősen amikor hírlapíróknak óhajátik szerződését; s mire kezében az érettségi bizonyítvány, kilencven megjelent novellát mondhat magának!

Budapesten az „irodalmi hódító” nem a körutak forgalma, a technika rogadta meg elsősorban, hanem azok a városnegyedek az új, fennhíjazó városközpont körül, amelyekben akadémás utcák, csöndes terek, apró házak idézték a kisvárosok hangulatait. Krúdy ekkor és itt kezdte meg szinte körbelakni a belvárost, mindig ott keresve szál-

lást, nyugvó- és alkotóhelyet magának, ahol megtalálhatta a hirtelen nagyra nőtt Budapest tegnapi arculatát.

A még nem is nagykorú író 1899. december 27-én vette feleségül Spiegler-Bogdán Bellát, a Sotanelia néven publikáló feminista írónőt. Az ifjú férj – és rövidesen háromgyermekes apa – napjai sok szintén és többféle élelmód elemét vegyítve zajlottak. Benne élt a „boldog békeidők” eseményeiben, élvezte azok kellemességét. A lövőverseny pályán, a kávéházakban, a kártyasztaloknál éppoly otthonosan mozgott, mint a kis-kocsmák osztalainál vagy a szerkesztőségek szobáiban. De minderre az olajos megfigyelő, az elegáns kivüldülő szemével is tekintett, aki mindig megörizte az igényt, hogy kidalaktso saját mikrokozmoszt. Írói termékenysége elképesztő. Mire elérte harminckettedik évét, a régiek használt „nehérből” határdi, regényei, novellái és az ifjúság számára írott munkái csaknem negyven kötetre rúgtak. Összetéveszthetetlen írói hangjának megjelölésére mindazonáltal még várni kellett. Pedig jókor érkezett, a magyar irodalom nagy hiány-helyzetében, amikor a vérszegény újrómantika mellett még élt a nagyromantika utolsó mohikánja (Jókai Mór), sikeresen hódított az a so- látos realista dbrázolásmód, amelyet kritikájában humor enyhített, és onekdóta fűszerezett (Mikszáth Kálmán) – de még csak készülődött az igazán új: Ady Endre súlyos nemzeti és társadalmi problémákat görgető szimbolista költészeté és Móricz Zsigmond kegyetlen realizmuso az elbeszélő művészetben.

A pályakezdés korán indult és hosszúra nyúlt évei után 1911-re és a következő esztendőkre tehető a nagy, kiértelt művek sorozatának kezdete. Gyors egymádsütőben jelent meg a Szindbád ifjúságra című novelláskötet, a Francia kastély és a Vörös postakocsi című regény; az élet-tapasztalatok mostorra eléledtek nemis irodalomá. Alkotómódszereiről így vall Krúdy: „Nos, hát mit tudgdnám, hogy a legtöbbször regénye-

imben eleven figurákat írtam meg, akiket persze igyekeztem díruhába öltöztetni, hogy neha maguk sem ismerték fel a kosztümös alakot.”

Megtudhojtuk továbbá magától az írótól, hogy A vörös postakocsi XIX. századi itt rekedt kiskirályt, Alvinczi Eduárdot gróf Szemere Miklósnak hívta a való életben és a Madame Louise néven szereplő nem más, mint Pest híres félvilági aszszonya, bizonyos Pilsy Róza. A vörös postakocsi Rezeda Kázmér hírlapírója és a novellák meg regények évtizedeken át állandó figurája. Szindbád azonban maga Krúdy; még akkor is, ha komolyan kell vennünk az írói alkotómódszert bemutató vallomás második félmondatát is. Az ált-élt, olvasott, másoktól hallott vagy csak képzeltben lepergetett események ötözödnek egyéni világgá Krúdy műveiben. Ezekben az írásokban nem annyira a vékony cselekményzár a fontos (mint Szindbád ismételt útréklésé), hanem az a hangulati többlet, amely a grammatikus köztések mögött rejlik Krúdy szökepeiben. Tárgyak idéztek föl életmódokat, emberi sorsokat; színek és ízek szavakba foglalása embereket, változó évszaka- kat, időmúlást.

Nehéz lenne Krúdy ekkori írásművészetét a modern irodalom bármely dramatizához kapcsolni. Romantikus, szecesszus, impresszionista, sőt szürrealista elemek olvadnak össze egy-egy prózai „nagyírásban”: „On azt kérdezni tőlém, mi lesz regényem témája, amelyet (...) írok? Minden, ami nekem kedves és minden, amit eddig meg nem írtam, mert nem írhattam; dolgok, amelyek évtizedek óta élnek bennem, de írni róluik a körülmenyek, eleven emberek, s még nyitott sebek miatt nem volt illendő; gondolatok, amelyek egy félig-meddig remetszkedő férfúnak éji magányában teremnek, midőn hajnalban a kávéházban már takarítóni kezdenek; látomások, amelyek utcán, bálban, színházban történnek, midőn az oszlop mellett állunk félig elrejtve; emberi arcok, alakok és hangok, amelyek mellettünk elsuhan- nak, ismerősök, ismeretlenek; ostobák és okosok találgatja, tolvajok és hamispénzverők gyülekezete, a becsületes ember, mint a fehér holló, ellenben több ékszerrel és erkölcseel kalimárkodó úr és hölgy; a pesti vésár, amint valaki az ablakon át nézi a dolgokat.”

A háború kitörésének évében harminchat esztendő, híresen szép férfi, akinek műveit tizenhat kötetben szándékozik közrebocsátani egy kiadó. A számvetésének azonban van másik oldala is. A varázsos hangulatú kisvilág az ismétlődés, a beltérjesség veszélyét hordozza, a társadalmi háttér olykor reflexiókra szűkül. A férjnek egyáltalán nem való író házossága pedig egyre közeliedik a végső felbomlás felé. A zavor a magánéletében s a világ megkeveredett dolgoinak szemlélése, a magány ohajtása és az egyedüllétől való egyidejű félelem üteti fel újra a jelképes vörös postakocsira. Oszti utazások-ra indítva (1917) és írta le vele – nem egészen negyvenévesen – ezeket a sorokat: „Osz van, messi tájon dít a bánat és életunalom; az árok fakó bokraín ver-senyt fut a vörös postakocsi árnyéka, míg egyszer végképpen eltűnik az árnyék...”

276

Az ifjúsághoz mindig sem tartozó Krúdy me- nekülésének módja egy szép szerelem és kilő- tőzés a városhoz tartozó, de attól mégis elzár- kózó Margitszigetre. 1919-ben kötötte második házasságát Várady Zsuzsannával, aki nota hu- szonegy évvel volt fiatalabb. Ebből a házassá- gából egy kisfiánya született: 1918. októberének utolsó napjaiban a Margitsziget csendjét is fel- verte a város feől hallható tegeverropogás, és a szigetet a két parttól összekötő hídron teher- autók szaguldottak át, tömve katonákkal, akik a letépett sapkájukon helyére ászírozást tűztek. Az író, aki már a hóbortu alatti Budapestben a halálharc mamortól élt, Ninivét látta, nem lepő- dött meg az események alakulásán, benne a polgári demokratikus forradalom 1848. nagy szí- padsgárcáinak képzetét kellette új életre, ami- kor nagyapja is ott vitézkedett: „Nem kell felni

az új történelemtől, az új Magyarországtól, a forradalmi szülőföldjé emberit akardok és ideálók robbantatóitól. Csak pusztuljon, omoljon, vesszen el a régi világ...!”

De nemcsak a magamember érezte át a forra- dalmi változás szükségességét, hanem a pub- licista is. 1919. február 23-án Karolyi Mihály széleskörű bírtokát paraszti jogi körűt Kápolná- Krúdy riportkörnyében számolt be az eseményről, és jatta az országot a Magyar Földcsőztársaság hónapjai alatt is: lapot szerkesztett, cikkeket írt a termelőszövetkezetek alakulásáról.

A forradalmak bukása, 1919. ősze Krúdy Gyula alimot is szerlefoztatta. Az addig oly sokatki- kedvelt, 1916-ban írói díjjal kiünnelet művész most tudtkozott először a publikációs lehetősé- gek beszűkülésével, ellenséges hangú cikkeket, amelyek már nem az írói megoldások egy-egy módorán vitatkoztak, hanem sommasan hoz- arudásnak minősítették Krúdy 1918–19-beni visz- kedését. A magyar írók tekinélves hányadától

devotációja korszakában. Az álomlejtések, az újabb és újabb útra indított Szindbad mellett történelmi regényritológia született a XVI. század- ról, és a vált nagy mű helyett renek rövidlebb írósk sorfázatok: terben és időben szabadon szü- relve és a képzettársítások olyan gazdag rend- szerével, hogy az elborelépést jelentett meg az 1910-es évek terméshéhez képest is. Az avmédik születésnap mégsem diadalmas emberi és írói számvetés. Szülővárosa, Nyiregyháza ugyan nagy fiat köszöntötte Krúdyban, munkáinak tizötletes díszkiadása készült — komor ellenétül azonban súlyosboda betegségének és a tollából élő em- ber hajszoltságának dokumentumai olvashatók: levelezés a kiadókkal, számlák, receptlek, fizetési felszólítások, 1930-ban csaknem egyszerre érkezett a két hivatalos papír: megkapta a Baumgarten- díjat, a korabeli magyar irodalmi élet legmaga- sabb elismerését; és a főváros végzése, amelyel felmondták a Duna szigetén lévő azilum bérlé- tét, és Óbuda kisvárosias környezetében ajánlot- tok fel lakást.

Ha megnézzük a földszintes óbudai házban ké- szült felvételeket, szíven szorít az író körülü világ szegényessége és bezártsága. Aki megírta a ter- ben és időben szabadon utazó Szindbad magyar történelet, most egy szűk, körös udvar lakója, ohova láddákba ültetett fűcskák lopták be a ter- mészetet.

A nagy gazdasági világválság nem hagyta érin- telennül a magyarországi kiadókat sem. Jól pél- dázunk Krúdy helyzetét az 1932-ben történtek. Lord Rothemere Londonban ezer fontos díjat tú- zott ki a két legjobb magyar író műveinek jutá- mazására. A Magyar Pen Club döntése nyomán a díj egyik jutalmazottja Krúdy lett. Az élet álom című változatot novelláskönyveért. A köszönet- nyilvánító levél azonban borítól kerést is tartól- mazott: ne nyilvánosan, hitelezőinek szeme láttára adják át az összeget. Ez már nem a régi nemes- urak gavalleros adósságlisztja, hanem a minden- napi életviszonyok szűkösége.

Az utolsó novellák világa, pedig ismét új fejle- dést fokon mutatja az író. A hajdoni szánerke-pek (pl. Egy józsu falotrozás), amelyek hajdon egy-egy életmód jellemző részleteit szolgálják, a beteg, gyengülő szerzetelü ember számra esz- teléki minőségge nemesedtek, a lét egy meg- különbözötté ismerévé váltak, akár a nyomozó, szorongató álmodás képessége. Az író utolsó éi- ményei sem harmonikusobbak, röviddel halála előtt még meg kellett emie, hogy lakásán — adós- ságot miatt — kikopcsolják a villanyt. Halotti anyakönyvi kivonatában a következőket olvashat- juk: Krúdy Gyula író, Budapest, II. kerület, Temp- lom utca 15., római katolikus vallású, 54 éves, meghalt 1933. május 12-én délelőtt 9 órakor, szívbemulásban.

Krúdy életműve rendkívül gazdag: 87 regény, 2382 novella, 1780 cikk és tárcsa, 30 szindarob és jelenet került ki a tolla alól.

A könyvtárnyi mű legjova ma is él és hat: olva- sóink, híveinek, sőt rajongóink többora egyre nő; műveinek értékeit a kor új művészete, a film is feldezte.

KERÉNYI FERENC

